

Mladen Plovanić

VINODOLSKA OMLADINA U POLITIČKIM KRETANJIMA DORATNOG RAZDOBLJA

Slobodnija politička gibanja, koja su nastupila 1934. godine nakon »labavljenja« diktature kralja Aleksandra, zavedene početkom 1929. godine, uvjetovala su i u Vinodolu intenzivnije oživljavanje i građanskih, naročito opozicionih, ali i naprednih snaga, uključivši i komunistički pokret. Ta su kretanja, provadana u različitim organizacijskim oblicima, obuhvaćala i omladinu, ali se tada još ne pojavljuju izdvojene, samostalnije, isključivo ili pretežno omladinske organizacije s naglašenijim političkim osnovama djelovanja. Dakle, omladina postaje sve aktivniji »suputnik« u političkim zbivanjima što ih pokreću ili predvode »stariji«, politički jasnije opredjeljeniji i zreliji Vinodolci, da bi vrlo brzo postala i vrlo aktivan, vrlo značajan činilac sveukupnog političkog života u većem dijelu vinodolskih naselja.

Tom prelomnom razdoblju (1934/35. god.) prethodila je, kako smo već istaknuli, šestogodišnja monarhistička diktatura u čije je vrijeme bio omogućen samo onaj politički, dakako, građanski pokret, koji je podržavao monarhiju i njezin režim. To se, jednako, odnosilo i na različita društva i organizacije pa i neke ustanove, sportskog, zabavnog, kulturno-obrazovnog ili sličnog djelovanja. (Npr.: »Sokolsko društvo kraljevine Jugoslavije«, razna sportska društva, a naročito nogometna, veslačka i plivačka; zabavna društva u koja su spadala i pjevačka, tamburaška i sl.; knjižnice-čitaonice, crkvena pjevačka društva i sl.). Valja pritom istaknuti da u tom razdoblju nije bila u Vinodolu izrazitije razvijena ni jedna od navedenih omladinskih djelatnosti, iako je bilo i u tome razlike u pojedinim mjestima — naseljima. Primjerice: sokolska su društva djelovala, s različitim ali ne značajnim uspjesima u Bribiru, Crikvenici, Grižanima, Ledenicama, Novom i Selcima; sportska su društva djelovala u Crikvenici i Novom; pjevačka su pak djelovala u većini vinodolskih većih naselja (pretežno — općinskih sjedišta), među kojima su bila najbrojnija crkvena; tamburaška su društva bila razvijenija u Bribiru i Grižanima, ali su, trajnije ili povremeno, djelovala i u još nekim naseljima. S druge strane, postojeće su knjižnice-čitaonice djelovale tek u Bribiru, Novom, Selcima i Triblju. Za njihovo je djelovanje bitno istaknuti da su — upravo u tom razdoblju (1933. god. pa dalje) — postupno preuzimali napredni mještani rukovodstvo u bribirskoj i selačkoj, dok je novljanska knjižnica-čitaonica i dalje ostala pod utjecajem prorožimskog (promonarhističkog) rukovodstva.

Aktivniji politički život, s više demokratskih sloboda, dakako — u uvjetima kakve-takve parlamentarne, građanske Jugoslavije — nastupio je početkom 1935. godine, u vrijeme kada je građanska opozicija, koju je u Hrvatskoj predvodila Hrvatska seljačka stranka (HSS) na čelu s drom Vlatkom Mačekom, ubrzo postala i u velikom dijelu Vinodola dominantna politička snaga, osim ostalog i zbog znatne podrške koju su joj, pogotovu u Bribiru,

Grižanima i Ledenicama, pružale napredne snage predvođene komunistima. U tom je razdoblju nastupila i oštrija diferencijacija političkih opredjeljivanja, pri čemu su prorožimske (monarhističke) snage zadržale nešto jači, ali ne i prevladajući utjecaj u Crikvenici i Novom (sjedište kotareva), a u ostalim naseljima, osim u Selcima i Krmpotama, gdje je prorožimski utjecaj ipak zadržao stanovite pozicije, je utjecaj opozicione HSS, podržavan i od komunista, bio neusporedivo jači, odnosno izrazito dominantan. U prilog toj tvrdnji pripomenimo da je, prilikom poznatih parlamentarnih izbora održanih 5. svibnja 1935. godine, HSS dobila (u oba tadašnja vinodolska kotara, tj. crikveničkom i novljanskom) oko 70 posto glasova, a ostalih 30 posto je dobila vladina lista (nosilac Bogoljub Jeftić) i to pretežno u Crikvenici, Krmpotama, Novom i Selcima. Razumije se, ti brojevi pokazatelji ne mogu biti, sami za sebe, i jedini mjeradovan pokazatelj političkog opredjeljenja glasača, ali šire obrazloženje tog pitanja prelazi namjenu ovog referata.

Ovaj kratak osvrt na rezultate tadašnjih parlamentarnih izbora upućuje i na zaključak da su se i mlađi glasači (do 25 godina starosti) pretežno opredijelili za opozicionu politiku. To također potvrđuje i činjenica što je 1935. godine u Vinodolu glasalo na izborima oko 58 posto birača, dok je na prethodnim izborima 1931. godine (tada je bila istaknuta samo jedna lista, tj. lista poznatog nosioca monarhističke diktature Petra Živkovića), glasalo samo oko 40 posto birača.

I u pripremama za izbore 1935. godine kao i, naročito, nakon njih, kada su oživjele masovne manifestacije političkog raspoloženja putem tzv. skupština ili zborova što ih je organizirala HSS u Crikvenici, Novom i nekim drugim naseljima, omladina je bila najzastupljenija, najborbenija i najaktivnija. Tome je znatno pridonijela i djelatnost vinodolskih komunista, pogotovu u Bribiru, Grižanima, Ledenicama i Selcima, koji su i putem ovakvih manifestacija na razne načine propagirali svoja idejno-politička opredjeljenja. Zbog toga i nije slučajno što je vinodolski 17-godišnji omladinac, Selčanin Andrija Kršul, inače napredno opredijeljen, bio početkom 1936. godine kažnjen zatvorom zbog toga što je na poznatom zboru u Crikvenici 22. prosinca 1935. godine nosio ispisanu parolu: »Tražimo savez sa SSSR«. Dakako, i prije tog događaja je u redovima opozicione HSS sve više produbljivana diferencijacija oko izbora strategije i taktike u rješavanju aktualnih, pogotovu socijalno-ekonomskih pitanja, što su inicirali vinodolski komunisti, koji su u redovima omladine imali najbrojnije pristaše i sljedbenike.

Dodamo li k tome i činjenicu da su režimske snage, pored poraza na izborima, doživljavale poraze i u ostalim područjima društveno-političkog, sportsko-zabavnog ili kulturno-obrazovnog djelovanja, onda je pravilan i zaključak da su se upravo 1935. godine znatno zaoštrile proturječnosti između progresivnih i regresivnih stremljenja, što je uvjetovalo i oštriju diferencijaciju u građanskim političkim (i drugim) aktivnostima, ali i zaoštreniji kurs na propagandno-političko pa i represivno sprečavanje ili onemogućavanje različitih aktivnosti što su poduzimali vinodolski komunisti. Zbog toga nije slučajno što upravo u to doba slijedi i politizacija novih, naoko nepolitičkih društava kao što je bilo Križarsko bratstvo, najprije osnovano u Grižanima (1934. god.) a potom i u Bribiru (1936. god.) koja su okupljala skoro isključivo mušku omladinu; nije slučajno što 1934. godine bribirski i selački komunisti potpuno preuzimaju rukovođenje čitaonicama.

-knjižnicama u svojim mjestima; nije slučajno što te godine i formalno prestaje postojati bibrsko i ledeničko sokolsko društvo, dok se djelatnost takvih društava u Grižanima i Selcima svodi u skromne okvire, a u Novom i Crikvenici se intenzivnije odvija tek sa školskom djecom; nije slučajno da se zaoštava i odnos prema opozicionoj politizaciji školske djece, na primjer u građanskoj školi u Novom, gdje je većina đaka iz Bribira, naročito starijih godišta (13—15 godina) kažnjavana na razne načine, a dvojica (Oton Brozičević i Rudolf Tomić) isključena iz škole zbog izvikivanja opozicionih parola prilikom parlamentarnih izbora u svibnju 1935. Dodajmo k tome i to da u to doba pokreću vinodolski komunisti i druge aktivnosti ilegalnih oblika (učvršćuju postojeće organizacije komunista, pripremaju osnivanje »svog« vinodolskog komiteta KPJ, intenziviraju djelovanje u okviru organizacije Gospodarska sloga, u HRS-ovim sindikatima, zatim osnivaju nova sportska ili zabavna društva, itd.).

Prethodno smo samo naznačili različite oblike značajnijih političkih zbivanja ili zbivanja s političkim posljedicama. Smatramo korisnim reći nešto više o Križarskom bratstvu što je djelovalo u Briibru i Grižanima. Ograničeni prostor nam ne omogućava širi osvrt, pa ostavljamo tek otvoreno pitanje: zašto se pojavljuju upravo i samo u ta dva vinodolska naselja? Možda bi odgovor trebalo tražiti i u nekim člancima sušačkog klerikalnog tjednika »Istina« u kojem nepoznati autor piše krajem 1935. godine o »kongresu III. Internacionale« u Moskvi, koji da je »naredio« provođenje »svjetske komunističke revolucije«. Zatim nastavlja kako se i »kod nas« osjeća »rovarenje« takvih »agenata« koji da se »uvlače« u »hrvatski pokret« i zlo-upotrebljavaju ime dra Mačeka, pa zaključuje: »Na oprez! Pazite da se u složne hrvatske redove ne uvuku komunisti«. Nešto kasnije »Istina« se opet obraća čitaocima, upozoravajući ih da se »u hrvatske redove nastoje uvući komunisti« i da su se »uvukli u hrvatska društva«, pa poziva da ih se »odstrani«, jer da su najveći neprijatelji hrvatskog naroda.

Usporedo »Istina« svesrdno propagira potrebu stvaranja i jačanja »katoličkih društava« kao Križarsko bratstvo i Domagoj, a istodobno i novo društvo SKOM (Seljačka katolička omladina), čiji su ciljevi: »odgajanje dobrih Hrvata i dobrih katolika«. Pritom »Istina« ističe da skomisti nisu stranački politički pokret, nego nacionalni. Dakako, svi ti apeli za učlanjivanje u navedena društva, bili su usmjereni prvenstveno na omladinu i nisu ni u Vinodolu (Bribir i Grižane) ostali bez utjecaja. Ali, sve je to trajalo tek koju godinu, jer su napredne snage pravodobno i pravilno reagirale, pa su se i ta društva ubrzo raspala, a njihovo članstvo postupno prišlo naprednim omladinskim redovima.

U navedenom razdoblju (sredinom desetljeća) već su vrlo aktivni i neki mladi komunisti (Ive Jeličić Tominčić i Vjeko Lončarić u Selcima, Fabijan Antonić, Mladen Blažičević, Josip Kalafatić i Andrija Tus u Bribiru) uz koje je i veći broj, u raznim oblicima djelatnosti aktivnih naprednih omladinaca u više vinodolskih naselja. Nismo u mogućnosti da ih sve navedemo niti da se šire osvrnemo na sve oblike njihova djelovanja, ali je očito da su već tada — a kasnijih godina će biti još više — pouzdan oslonac i sljedbenik, pa često i pokretač aktivnosti što ju je inicirala KPJ—KPH. Prema tome je prihvatljiva i ocjena da je upravo omladina i mlađa godišta nešto starijih Vinodolaca bila onaj subjektivni činilac koji je sredinom četvrtog desetljeća odigrao presudan utjecaj u jačem usmjeravanju vinodolskog poli-

tičkog života k progresivnim (lijevim) idejnim, odnosno političkim transformacijama. Nije to išlo bez poteškoća niti jednako u svim naseljima, ali su narasle aktivnosti postupno prerasle u sve masovniji pokret s jasnim ciljevima i putevima kretanja, što više nije bilo moguće zaustaviti. Ponovimo još jednom da je presudna bitka u većem dijelu Vinodola dobivena upravo u tom razdoblju i upravo uz masovnije sudjelovanje omladine, pod iskusnim rukovodstvom već poznatih vinodolskih revolucionara-komunista Slave Jeličića Jureška, Luke Marušića, Milana Mataije i Tome Strizića.

U razdoblju koje je slijedilo trebalo je dobivenu bitku proširivati na šira područja i na šire omladinske slojeve u svim ili većini vinodolskih naselja, uz primjenu različitih organizacijskih i propagandno-političkih oblika djelovanja. Pritom je važno imati u vidu i činjenicu da tada, pa ni idućih nekoliko godina, nije u Vinodolu postojala posebna organizacija mladih komunista tj. SKOJ, pa su, zapravo, organizacije komunista, različita oblika, bile i nosioci sveukupne napredne djelatnosti i u redovima mladih.

Sredinom četrdesetih godina su, dakle, u Vinodolu sve više slabile prorežimske snage i njihov utjecaj u većini postojećih društava koja su okupljala i omladinu, ili — omladinu pretežno, pa je, sljedstveno tome, slabio i režimski utjecaj na omladinu uopće, koji utjecaj je bio baziran na izrazito jugonacionalističkim odnosno unitarističkim, monarhističkim, dakako buržujskim, idejnim i političkim osnovama. Istodobno je rapidno jačao hrvatski nacionalni pokret, doduše u građanskim idejnim okvirima, a usporedo i najnapredniji, predvođen komunistima. Takvo će stanje ostati sve do ratnog razdoblja, s tim da će jugonacionalistički utjecaj sve više slabiti, da će hrvatski građanski nacionalni pokret sve do 1939. godine biti, uz povremene stagnacije, različite u raznim mjestima, ipak u postupnom razvitku, ali da će napredni pokret, što su ga predvodili komunisti, biti u stalnom usponu i postupno potiskivati, a u nekim naseljima i znatno potisnuti građanski pokret što ga je predvodila HSS. Ta je činjenica, bolje rečeno takav pravac procesa političkih kretanja u Vinodolu, uvjetovala i masovnije opredjeljivanje Vinodolaca za NOB već sredinom 1941. godine, pogotovu u nekim naseljima (Bribir, Ledenice, Selca, a ubrzo Dramalj, Grižane, Krmpote, Zagoni, pa postupno i ostala naselja).

Koliki je bio doprinos omladine u tom petgodišnjem procesu političkih transformacija, pitanje je na koje se ne može odgovoriti u ovako kratkom referatu. Da nije bio neznatan, a negdje je bio i izuzetno značajan, smatramo da je dobrim dijelom već i poznato. Ipak, istaknimo još neke značajnije političke pojave (pojave drugih sadržaja, dakle ne političkih, trebat će posebno obraditi) koje su zahvaćale i omladinske redove u Vinodolu.

U pitanju su više ili manje uspjeti pokušaji da se omladina usmjeri u pravcu podržavanja postojećeg društvenog poretka preko različitih novostvaranih društava ili organizacija, s više ili manje prorežimskim ili antirežimskim (građanskim-opozicionim) idejnim i političkim usmjerenjima. U takvom razvitku zbivanja napredne su snage, sada već i u redovima omladine, bile izravno konfrontirane s djelatnostima takva sadržaja, a istodobno su, dakle, i mimo tih konfrontacija, sve organiziranije razvijale svoju djelatnost, proizašlu iz svojih dobrim dijelom planiranih zadaća, sračunatih, prije svega, na širenje utjecaja u redovima, uvjetno rečeno, pasivnih omladinskih sredina.

O križarskim smo društvima (Bribir i Grižane) najbitnije značajke već istakli. Međutim, skoro istodobno, 1936. godine i u Vinodolu se pokreće poznata profašistička organizacija »Zbor« (tzv. »Jugoslavenski nacionalni pokret«) koja uspijeva u Crikvenici i Dramlju okupiti 60 pristaša, među kojima tek ponekog omladinca. Dubljih tragova svoje djelatnosti nije ostavila, a raspala se ubrzo nakon izbora 1938. godine. Podsjetimo da je 1935. i 1938. godine istakla na izborima svoje kandidate za oba vinodolska kotara. (1935. u Vinodolu još nije ni imala »organizaciju« osnovanu na pozitivnim zakonskim propisima). Ti su kandidati dobili u oba kotara 1935. godine svega 61 glas, od čega u Dramlju 53, a ostale u Crikvenici, Selcima i Ledenicama. U 1938. godini su u oba kotara dobili 11 glasova, od čega 10 u crikveničkom. I te brojke, same za sebe, ne mogu biti mjerilo utjecaja tog pokreta, jer su, pri glasanju, bili prisutni i socijalno-ekonomski faktori, čak i više nego politički. Ali, osjetan pad glasova u 1938. godini, pa ubrzo i skoro potpuni nestanak iz političkog života, prvenstveno u Dramlju, potvrda je snage i utjecaja naročito dramaljskih komunista i antifašista, koji su, jačajući i šireći svoje redove i svoj utjecaj, uspješno onemogućili i djelovanje sljedbenika Ljotićeva »Zbora«.

Započeta 1934. godine, oživljava naročito 1936. godine i djelatnost na osnivanju sindikalnih organizacija, prvenstveno građevinskih i šumsko-drvodjelskih radnika. Spominjemo ih ne samo zbog značenja što su imale u radničkom pokretu, nego i, naročito, zbog toga što su u njima bili učlanjeni i mnogi omladinci-radnici, iako nam, na žalost, njihov ukupni broj nije poznat.

Prva je sindikalna organizacija doratnog desetljeća osnovana u rujnu 1934. godine u Novom i to građevinskih radnika u okviru URSS-a. Zatim je osnovana isto takva sindikalna organizacija (1935. godine) u Crikvenici, pa nešto poslije i u Selcima. U tom je razdoblju osnovana i organizacija Saveza živežarnih radnika u Crikvenici, također i Unija ugostiteljskih radnika u Crikvenici i Novom, koja ubrzo prerasta u sindikalnu organizaciju. Godine 1938. osnovan je u Bribiru i Savez drvodjelskih radnika. Sve su te organizacije djelovale u okviru Ujedinjenog radničkog saveza sindikata (URSS) u kojima su komunisti imali negdje veći a negdje manji utjecaj, različit u raznim razdobljima. Usporedno oživljava i djelatnost sindikalnih organizacija što ih pokreće HSS, dakle organizacijâ HRS. Pretežno su to bile organizacije građevinskih radnika, a prva je osnovana u Novom u svibnju 1936. godine, te poslije i u Crikvenici. Valja istaknuti da su vinodolski komunisti imali prevladavajući utjecaj u sindikalnoj organizaciji ugostiteljskih radnika u Crikvenici, građevinskih u Selcima i drvodjelskih u Bribiru, koje su djelovale kao podružnice URSS-a, a znatniji utjecaj i u ostalim, tj. HRS-ovim sindikalnim organizacijama. Uz uspjehe pri potpisivanju kolektivnih ugovora (tzv. tarifni pokreti), nekad postignutih i uz primjenu štrajkova (ukupno ih je bilo u to doba oko 15), a nekad samo pregovorima, sindikalne su organizacije znatno pridonijele jačanju radničkog pokreta uopće, u kojem su mnogi vinodolski omladinci, kao najamna radna snaga, stjecali i prva iskustva u izravnoj borbi za ostvarivanje svojih klasnih interesa. I to je bio jedan od preduvjeta za njihovo buduće uključivanje i u ostale oblike napredne djelatnosti.

Međutim, uz sindikalnu, HSS pokreće 1938. godine i intenzivniju djelatnost za osnivanje svojih omladinskih organizacija pod imenom »Hrvatski

junak«. Uspjeh je, iako ograničen, postignut u Crikvenici i Novom, gdje su osnovane odgovarajuće organizacije. Izgledalo je da će kakav-takav uspjeh postići i u Bribiru, regrutirajući neke omladince iz redova križarskog društva, ali je taj pokušaj bribirska organizacija komunista vrlo brzo onemogućila. U oba kotara, zapravo u Crikvenici i Novom, u tu je organizaciju bilo uključeno oko 40 omladinaca. Već je početna djelatnost pokazala da će se organizacija teško održati, što se ubrzo i potvrdilo, prije svega zbog toga što joj se nastojalo nametnuti ekstremnije nacionalističko pa i stanoovit oblik militarističkih obilježja. Niti godinu dana nakon osnivanja, organizacija skoro da više i nije postojala. (Ipak, valja pripomenuti da je pokretač i »vođa« te organizacije u Novom bio Drago Malvić, tadašnji istaknuti HSS-ovac, kasniji načelnik novljanske općine, a 1941, poslije uspostave NDH jedan od najistaknutijih ustaških aktivista u Novom.)

Pripomenimo još i to da su u tom razdoblju, 1939. godine, osnivane u Sušaku razne jugonacionalističke stranačke omladinske organizacije (na primjer organizacija JRZ) s težnjom da se prošire i na šire primorske predjele. Iako su na osnivačkoj skupštini sudjelovali i »predstavnici« crikveničke, odnosno novljanske omladine, a također su sudjelovali i u donošenju rezolucije i zaključaka o pokretanju »tečaja za politički odgoj omladine«, dalje od toga nije u Vinodolu ništa učinjeno.

U raspoloživoj arhivskoj građi nalazimo i podatke o postojanju društva »Napredak« u Crikvenici, koje je, po zamisli njegovih pokretača što su djelovali izvan Crikvenice (Ogulin i Senj) trebalo biti nosilac hrvatske nacionalističke, zapravo proustaške djelatnosti. Društvo je zaista oko 1938. godine i osnovano, ali nismo pronašli nikakvih podataka o bilo kakvom obliku njegova djelovanja.

To bi bile značajnije akcije što su poduzimane u pravcu organiziranijeg građansko-političkog, vjersko-političkog i sindikalnog okupljanja Vinodolaca uopće pa i vinodolske omladine. Svjesni smo da su to tek naznake akcija, koje bi tek trebalo šire i temeljitije istražiti. Dakako, i druge, svakako manje značajne.

Ipak, valja upozoriti na još jednu akciju, koja zaslužuje i povijesnu pažnju. Naime, oko 1935. godine se i u Hrvatskoj intenzivirala akcija za osnivanje »Društva prijatelja Njemačke«. Da je Njemačka bila već tada nacistička, a znamo kakva je politika te zemlje bila u kasnijim godinama i šta je donijela mnogim evropskim narodima, nije ni potrebno naglašavati. Međutim, 1937. godine je i u Crikvenici pokrenuta akcija za osnivanje takva društva, što je ubrzo i uspjelo, pa je i ovdje osnovano takvo društvo. Pokretači su bili, pretežno, mještani austrijskog porijekla iz ugostiteljskih ili trgovačkih redova crikveničkog stanovništva. Uspjelo im je učlaniti u društvo manji broj mještana, usmjerivši u prvo vrijeme svoju djelatnost u pravcu učenja njemačkog jezika, što je, za turističku Crikvenicu, bilo zaista i korisno. Takav je tečaj zaista i pokrenut i pohađali su ga, u velikoj većini, turistički radnici, pretežno mlađih godišta.

Da društvu nije to bio jedini cilj ne treba posebno ni isticati. Već sama činjenica što je bilo u pitanju »Društvo prijatelja Njemačke«, a tada se u tom nazivu podrazumijevala *nacistička* Njemačka, dovoljan je indikator za pravilnu ocjenu njegove znatno šire i dalekosežnije zadaće. Dakle, društvo je, pored ostalog, trebalo biti nosilac propagiranja dostignuća upravo nacističke Njemačke.

Razne su okolnosti utjecale što je u svojoj široj namjeni postizavalo slabe rezultate, ali je osnovni razlog u tome što je i crikveničko žiteljstvo, dakako naročito omladina, bilo antifašistički odnosno antinacistički opredijeljeno. U takvim uvjetima nije ni navedeno društvo moglo ostaviti dublje političke tragove svojega djelovanja.

Za potrebe ovog referata važniji su međutim oni oblici omladinske djelatnosti što su pokretani na naprednim pa i najnaprednijim, tj. marksističkim idejnim osnovama. I takve smo oblike već spominjali, ali je potrebno istaknuti da su takvi oblici u drugoj polovici doratnog desetljeća sve više poprimali i neke bitne značajke naprednog omladinskog pokreta, dakako — različito u raznim mjestima, ali vrlo razvijenih u Bribiru, Selcima, dijelu ledeničkih sela, zatim u Dramlju, Grižanima, postupno i u Crikvenici s tendencijom širenja i na ostala vinodolska naselja u kojima su također postojale takve jezgre ili njihovi začetci.

Za takve uspjehe u Bribiru i Selcima bile su najzaslužnije mjesne čitaonice-knjižnice, kojima su rukovodili komunisti, a u kojima se okupljala naročito omladina. Preko slobodnijih rasprava o aktualnim pitanjima iz oblasti socijalno-ekonomskih, političkih i ostalih pitanja, zatim čitanjem legalne napredne štampe, knjiga naprednijeg sadržaja (i znanstvenih i beletrističkih), omladina je na taj način bila organizirano i sustavno usmjerena na napredna odnosno lijeva idejna i politička opredjeljenja. Na te se oblike djelovanja nećemo šire osvrtni jer je o njima već objavljeno više prikaza, pa su već i dobro poznati. Međutim, valja naznačiti da su komunisti pokrenuli akciju za osnivanje naprednih čitaonica-knjižnica i u Crikvenici (1937. godine) i u Dramlju (1939. godine). Obje su osnovane i uspješno djelovale na slične sadržajne načine kao i bibrirska odnosno selačka, sve dok tadašnje vlasti nisu 1940. godine zabranile njihovo djelovanje upravo zbog toga što su bile propagator i širitelj naprednih ideja. Veliki broj njihovih članova, pa i neki rukovodioci, bili su omladinci.

Spomenuli smo i legalnu naprednu štampu na koju su bile pretplaćene sve navedene čitaonice. Među takvim je tjednicima, polumjesečnicima ili mjesečnicima bila i štampa namijenjena omladini, koja je povremeno pokretana i izdavana najviše u Zagrebu (na primjer, »Glas omladine«). Dakako, u čitaonice je pristizala i druga napredna štampa, kao: »Pregled«, »Odjek«, »Glas periferije«, »Radnik«, »Naše novine«, »Seljačka misao«, »Izraz«, »Trideset dana« i druge. Ilegalno je dopremana i na isti način rasturivana i štampa KPJ odnosno KPH, »Proleter« i »Srp i čekić«.

Pripomenimo i to da su između 18 Vinodolaca što su se borili u redovima interbrigada u Španjolskoj bila i trojica omladinaca rođeni 1912. godine (Vicko Antić, Jure Brozičević, Ivan Ropac), a nešto starijih (rođeni 1910. i 1911) bilo je pet (Emil Antić, Nikola Car, Ivan Paljaga, Josip Pobor, Miro Zurak).

Nismo u mogućnosti da se šire osvrćemo na sve oblike idejno-političkog i ostalog naprednog djelovanja kojim je bila zahvaćena i vinodolska omladina. Pored spomenutih čitaonica, djelovalo se i putem raznih kulturno-zabavnih ili sportskih društava (vrijedno je spomenuti sportsko društvo »Mornar« u Dramlju, koji je nakon zabrane rada tamošnje čitaonice, nastavilo djelovati i ustvari zamijenilo rad čitaonice, dakako na nešto drugačije načine), ali i mimo odnosno bez ikakvih društava. Izrazit primjer su gornja

i srednja ledenička sela kao i neka krmepotska, gdje su komunisti okupljali omladinu i preko grupnih (manje grupice) ili pojedinačnih rasprava, zajedničkog čitanja naprednog štiva i sl., uspješno širili progresivni utjecaj u omladinskim redovima. Pripomenimo i utjecaj naprednih studenata ili đaka viših razreda srednjih škola (izrazit primjer su braća Ilija i Mate Dorčić u Novom) koji su u vrijeme boravka u rodnim mjestima također uspješno propagirali napredne ideje i u redovima omladine.

Zadnjih godina doratnog desetljetja počelo je i u Vinodol prodirati saznanje i shvaćanje potrebe osnivanja organizacija mladih komunista, tj. SKOJ-a. Teško je pouzdano utvrditi kada i na koji način su o tome pristigle u Vinodol prve informacije ili upute i kako je inicirana akcija za osnivanje SKOJ-a. Vjerojatno su pristigle i pismene upute, o čemu svjedoči i sjećanje Josipa Skočilića Kurile, premda — ako je u pitanju Bribir, gdje je i Skočilić djelovao kao komunista — ova organizacija tada nije osnovana. Čini nam se najprihvatljivija pretpostavka da je tu akciju organizirano pokrenuo Ive Jeličić Tominčić iz Selaca i to u Selcima, početkom 1941. godine. Pored već objavljenih sjećanja nekih selačkih komunista na tu Jeličićevu djelatnost, dodajmo i to da je to bilo upravo u vrijeme nakon što je u Zagrebu održana poznata konferencija SKOJ-a za Hrvatsku (prvi dani siječnja 1941), na kojoj je zaključeno da se treba mnogo više nego dotad angažirati na širenju i jačanju skojevskih organizacija. Ive Jeličić je već ranije imao čvršće veze s nekim rukovodiocima SKOJ-a u Zagrebu, tako da je i dotad djelovao u Vinodolu s omladinom na način uobičajen za tu organizaciju. Nakon spomenute konferencije je, po našoj ocjeni, pokrenuo najprije u Selcima, konkretnu akciju za osnivanje organizacije SKOJ-a, za što su i u Selcima i Bribiru, Ledenicama, Dramlju, Crikvenici, Grižanima, pa možda i u nekim drugim naseljima postojali znatno ranije svi bitni preduvjeti. Jeličićevoj je inicijativi znatno pridonio i poznati sastanak grupe vinodolskih komunista s Radom Končarom, održan u Borićima 12. siječnja 1941. godine. Končar je, kako je poznato, bio i jedan od organizatora nekoliko dana ranije održane konferencije SKOJ-a u Zagrebu, pa je sasvim sigurno da je i u Borićima naglasio potrebu odlučnije akcije komunista u pravcu obuhvaćanja mladih u skojevske redove.

Nemamo pouzdanih obrazloženja razloga zbog kojih organizacija SKOJ-a nije znatno prije osnovana u Vinodolu, iako su za to postojali vrlo povoljni subjektivni preduvjeti. Ali, činjenica je da su rganizacije komunista, odnosno čelije KPH (ranije KPJ), svoju propagandno-političku djelatnost pretežno usmjeravale upravo na omladinu i da su u tome — pogotovu u nekoliko vinodolskih naselja — postignuti značajni rezultati.

Uz već spomenute vrlo intenzivne djelatnosti s omladinom u navedenim čitaonicama i na druge načine, valja istaknuti da je Ive Jeličić Tominčić pokretao organiziraniju aktivnost i u gimnaziji na otoku Krku te u Zidarskoj školi u Crikvenici. Obje te obrazovne ustanove pohađalo je i nekoliko učenika iz Selaca, koji su, po uputama Jeličića, propagirali napredne ideje u redovima đaka, donosili im legalnu i ilegalnu naprednu štampu i literaturu. Međutim, Jeličić je neko vrijeme bio i nastavnik Zidarske škole u Crikvenici, gdje je — zajedno s Vinkom Antićem i Mirom Blažićem — činio napredno (komunističko) jezgro u redovima nastavnika. Utoliko im je bilo lakše zajednički ili dogovorno djelovati u redovima đaka, koji su — i zbog njihova utjecaja — u većini prihvatili lijeva idejna opredjeljenja. Prodira-

nje naprednih ideja u obje te škole bilo je organizirano i na druge načine, djelomično i iz Sušaka, pa čak i izravno iz Zagreba (Krk), što će također trebati šire istražiti i opisati.

Zbog izražavanja svojega naprednog opredjeljenja đaci navedenih dviju škola dolazili su u sukob s upravom gimnazije (u Krku) odnosno Zidarske škole (u Crikvenici). Štoviše, u siječnju 1940. godine selački je gimnazijalac Zvonko Brozović, donio u krčku gimnaziju više letaka: »Radnom narodu grada i sela«, što je izdao Glavni odbor Stranke radnog naroda, »Radnicima i namještenicima« što je izdao URSS, te otisnut govor Molotova, kao i primjerak knjiga: »Položaj radničke klase u Engleskoj«, i »Porijeklo porodice privatnog vlasništva i države«. Ti leci, odnosno literatura, u redovima su gimnazijalaca čitani i o njihovu sadržaju su đaci raspravljali, pa je, sasvim slučajno, o tome bila upoznata i uprava gimnazije. Slijedila je istraga, najprije uprave škole, a potom i kotarske upravne vlasti u Krku. Ubrzo je istraga proširena i na Zidarsku školu u Crikvenici. Kod nekih su polaznika izvršene i kućne premetačine, kojom su prilikom žandari pronašli i neke knjige, što su ocjenjivane kao »komunističke« (»Pregled ekonomske historije«, »Moskva—New York—Madrid«).

Istražne su vlasti nastojale izvršiti temeljitu istragu, ali su od đaka dobivale pretežno vrlo neodređene odgovore. Ipak, zaključile su da iza čitave te akcije stoji Ive Jeličić, što je, uostalom, bilo i točno. Pretpostavljale su da će premetačinom u njegovu stanu (tada je bio zaposlen u Vrbovskom) pronaći »kompromitirajući materijal« i primijeniti odgovarajuće istražne mjere i sankcije. Ali, nikakav materijal nisu pronašle pa su zbog toga, kao i neuspjele istrage u Krku i Crikvenici morale obustaviti istragu.

Đaci Zidarske škole u Crikvenici, pretežno lijevo idejno opredijeljeni, i na druge načine su pokazivali svoja stajališta. Spomenimo, ukratko, i njihov organizirani protest nastojanju da se u školi osnuje poluvojnička organizacija HSS-a zvana »Zaštita« i da se, zbog političkih razloga, promijeni direktor škole, inače dobar pedagog i stručnjak. Nakon što su osnovali štrajkaški odbor, jedinstveno su napustili školske prostorije i krenuli crikveničkim ulicama izvikujući antifašističke parole, parole odanosti SSSR-u, Staljinu itd. I opet je upravna vlast pokrenula istragu, ali — opet bez rezultata.

Spomenimo i masovno sudjelovanje omladine u organiziranim manifestacijama u Crikvenici 1938. godine, u prilog Čehoslovačke koju je ugrožavala nacistička Njemačka.

U građanskim školama (u Crikvenici i Novom) je, uglavnom u višim razredima, utjecaj naprednih ideja bio oko 1940. godine također sve izraženiji što je bila, pretežno, posljedica utjecaja partijskih organizacija u mjestima iz kojih su đaci dolazili u škole. Slično je bilo i u zanatskoj školi u Crikvenici.

Što su se ratne strahote više približavale našim državnim granicama to je sve više jačao i širio se utjecaj naprednih ideja u redovima vinodolske omladine. Utoliko je i nova situacija (neposredna fašistička opasnost) uvjetovala i nove zadaće za komuniste, dakako i u redovima omladine. Pored širenja i učvršćivanja organizacija SKOJ-a, intenzivnijeg idejno-političkog i sličnog djelovanja, pristupilo se i prikupljanju oružja, pribavljanju podataka o vojnim objektima (Pomorska komanda u Selcima i žandarmerijska stanica u Crikvenici), sve češćem rasturivanju letaka KP, što su, skoro redovito,

obavljali pretežno omladinci, propagiranju potrebe najodlučnijeg otpora agresoru, što je značilo obavezan odaziv pozivu ili dobrovoljan odlazak u tadašnju jugoslavensku vojsku.

Istodobno je i u Sušaku, gdje je bilo sjedište partijskog rukovodstva za šire primorsko područje, intenzivirana djelatnost u pravcu osnivanja i jačanja skojevskih organizacija. Nije utvrđeno da je takva inicijativa prenijeta iz Sušaka u Vinodol, a raspoloživi podaci upućuju na zaključak da sušačko, ni partijsko ni skojevsko, rukovodstvo nije u tom pravcu djelovalo izvan užeg sušačko-kastavskog područja.

Sve to, a mi smo naznačili samo najznačajnije aktivnosti, je — uz raznolike druge djelatnosti — bio presudan činilac i za puno povjerenje u borbeni spremnost omladine u oslobodilačkom ratu, koji će uskoro pokrenuti KPJ—KPH. Dodajmo i to da su u neposredno doratnom razdoblju bile skoro potpuno potisnute s političke pozornice sve građanske, vjerske ili slične omladinske organizacije i da je većina njihovih članova sve više prihvaćala politiku za koju su se opredijelili njihovi vršnjaci-komunisti, a koja politika je kao najbitniju značajku sadržavala antifašističko opredjeljenje. Potvrda toga je i činjenica da ni u jednom vinodolskom naselju nije ustaštvo imalo nikakva ili ni spomena vrijedna uporišta u omladinskim redovima.

Ratno su razdoblje organizacije vinodolskih komunista, jednako članovi KPH kao i SKOJ-a, pa i mnogi njihovi sljedbenici dočekali potpuno spremno, pa u takvoj situaciji nije bilo većih poteškoća uspješno pokrenuti i organizirati oslobodilačku borbu u Vinodolu već sredinom 1941. godine. Istaknimo da su u to, dakle — predratno doba, mnogi vinodolski, već iskusni komunisti bili omladinci. Spomenimo samo one koji su pripadali najužem rukovodnom aktivu vinodolskih komunista i komunističkog pokreta u Vinodolu uopće: Viktor Bujanj, Vlado Car, Ive Jeličić Tominčić, Blaž Kalafatić, Andre Kršul, Zvonko Petrinović, Josip Skočilić Kurilo. Dakako, imamo u vidu samo one koji su živjeli u Vinodolu. Uz njih su bile i desetine mladih, članova i nečlanova KPH i SKOJ-a, spremnih da bezrezervno slijede politiku Partije čiju su ideologiju prihvatili.